

ВАРОНОВИ ТЕКСТОВИ ИЗ ПОЉОПРИВРЕДЕ У ВИЗАНТИЈСКОЈ ЕНЦИКЛОПЕДИЈИ *ГЕОПОНИЦИ*^а

Зоран Симоновић

Институт за економику пољопривреде Београд, Србија
zoki@medianis.net

Апстракт

У раду се говори о Вароновим текстовима из пољопривреде које је редактор уврстио у *Византијску енциклопедију о пољопривреди*. У раду је дат историјски преглед коришћења Варонових текстова у периоду од краја I века пре нове ере до средине X века. Текстови се односе на следеће теме: када се и у ком месецу треба узгајати одређена пољопривредна култура, на који начин се може обрађивати земља, дају се упутства за производњу грожђа, вина, маслина и артичока, говори се о пернатој живини и о узгоју говеда и других животиња. На основу вишевековног коришћења Варонових текстова о пољопривреди, стиче се утисак да су ови текстови имали велики значај за развој пољопривредне производње не само у Римском царству већ и Византијском царству.

Кључне речи: Варон, Геопоника, пољопривреда, Византија.

VARRO TEXTS FROM AGRICULTURE IN BYZANTINE ENCYCLOPEDIAS *GEOPONIKA*

Abstract

The paper discusses Varro's texts about agriculture included in the Byzantine encyclopedia on agriculture by the redactor. The paper gives a historical overview of the use of Varro's texts from the end of the first century BC to the middle of the tenth century. The texts refer to the following topics: when and in what month should certain agricultural crops be grown, how can the land be cultivated, instructions for the production of grapes, wine, olives and artichokes, feathered fowls and cattle breeding and other animals. Based on centuries of using Varro's texts on agriculture, there is an impression that these texts had great importance for the development of agricultural production not only in Rome but also the Byzantine Empire.

Key words: Varro, Geoponika, agriculture, Byzantium.

^а Рад је део истраживања на пројекту 46006 – *Одржива пољопривреда и рурални развој у функцији остваривања стратешких циљева Републике Србије у оквиру дунавског региона*, финансираног од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

УВОД

Утицај Варонових текстова на економску мисао у аграру Римског царства, а касније Византије, био је велики. Аутори на које је Вароново дело о пољопривреди оставило утицај били су Колумела, Плиније Старији, Паладије, Виндоније Анатолије, Касијан Бас и др. Ови аутори су преносили идеје и решења која је Варон дао у својим делима. Његове идеје које су исказане у текстовима ови аутори су цитирали интегрално или су пак препричавали његова решења. На овај начин они су стално давали нови импулс Вароновом делу.

У Византији, која је баштинила традицију и искуства Римског царства, Варонон рад је, као и рад других писаца из тога доба, оставио утицај на редактора текста пољопривредне енциклопедије *Геопонике*. Значај *Геопонике*¹ огледа се и у самој чињеници да представља једину сачувану енциклопедију написану на грчком језику, а која се односи на пољопривреду и сточарство. Она је настала као део великог енциклопедијског пројекта византијског цара Константина VII Порфирогенета (913–959). Цару је посвећен увод овог дела, али није, као што се у ранијим временима мислило, био његов рад. Већина поглавља ове енциклопедије написана су у периоду пре владавине цара Константина. Име аутора, односно редактора овог дела које је настало у X веку остаје за сада непознато.

О МАРКУ ТЕРЕНЦИЈУ ВАРОНУ

Марко Теренције Варон (лат. Marcus Terentius Varro, 116–27. ст. е.), познат и као Реатински (*Reatinus*, јер је рођен у граду *Reate* (Реата) на сабинској територији), да би се разликовао од свог савременика Варона Атацинскога, био је највећи полихистор у римској књижевности, кога је Квинтилијан (X, 1) назвао „најобразованијим од Римљана” (*Romanorum eruditissimus*).

Варон је рођен у граду Реата (данашња Ријети) у породици која је припадала витешком staleжу. Био је ученик римског филолога Луција Елија Стилонеа, а касније је у атинској Академији учио код филозофа Антиоха из Аскалона. У политици је био Помпејев присталица, те је достигао положај претора након што је обављао дужности народног трибуна, квестора и курулног едила. Након Цезарове победе над Помпејем у грађанском рату, избегао је казну за подршку Помпеју јер га је Цезар два пута помиловао: једном пре битке код

¹ *Геопоника* – геор’ника (на латинском), у односу на грчку реч *γεωπονική*, која је настала од речи *γεω* – земља и *πονική* – радити. 1) Заједно ове две речи чине реч земљорадња. 2) Скуп знања која су у вези са радом у пољу и врту. Чудинов А. Н., (1910). *Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка*.

Фарсала, а други пут након ње. Варон је био и члан двадесеточлане комисије која је 59. године ст. е. спроводила Цезарову аграрну политику насељавања ветерана на територије Капуе и Кампаније. Године 47. ст. е. Цезар га је поставио за надзорника прве јавне библиотеке у Риму (Buhvald, Hoveg, & Princ, 2003, стр. 335).

Након Цезарове смрти, Марко Антоније је 43. ст. е. прогони Варона, због чега је он изгубио велики део своје имовине. Како је постепено нестајала Република, Варон је привукао пажњу Октавијана Августа. Коначно под окриљем његове заштите и у условима мира који је успостављен с увођењем принципата, могао је да се посвети науци и књижевности.

Варон је био песник, сатиричар, антиквар, правник, географ, граматичар и научник. Писао је и дела из области образовања и филозофије. Написао је више од 600 књига и умро с пером у руци (Lindberg, 2007, стр. 137).

Од свих дела које је написао у целини, сачуван је једино спис „О пољопривреди” („De re rustica”). Када га је написао, Варон је имао већ 80 година. Спис се састоји од три књиге и има дијалогски облик, не без дозе драматичности: први се дијалог прекида вешћу о неком убиству, а трећи инцидентима до којих је дошло на изборима. Прва књига бави се самим сеоским имањем, зградама и опремом на њему, те уопште пољопривредном годином. Друга књига бави се узгојем крава и оваца. Трећа књига бави се ситнијим животињама: пилићима, рибама, пчелама итд. Дело је по књижевној вредности боље од сличног дела Катона Старијег, а карактеришу га повремени живахан хумор и истанчани осећај за сеоски живот (Harrison, 1918, стр. 1–14).

О ПОРЕКЛУ И ИДЕНТИТЕТУ ТЕКСТА ГЕОПОНИКЕ

Међу бројним факторима који отежавају препознавање текста јесте и чињеница да је оригиналну *Енциклопедију*, односно *Зборник текстова* или *Еклогу*, написао Касијан Бас у VI веку, од кога је анонимни редактор из X века преузео текстове које је потом посветио цару Константину VII. За нас је данас овај текст нажалост потпуно изгубљен (Липшиц, 1960). Сачуване су ипак неке верзије текстова које су настале у источном делу Римског, односно Византијског царства. Текстови се могу квалификовати у трећеразредне изворе. И поред тога, ови текстови нам дају добру прилику помоћу које можемо покушати да утврдимо колико је текст анонимног византијског редактора директно зависио од модела писања који су се примењивали у касној антици, који би у случају *Геопонике* представљао резултат рада ревизије и модернизације од стране новог компилатора, односно редактора (Amato, 2006, стр 1–6).

Најчешћа питања која су се постављала била су: Ко је био аутор тих књига? и Који су извори које је користио анонимни византијски редактор? Роберт Роцерс, један од аутора који је највише писао на тему *Геопонике*, истакао је да се о изворима о пореклу аутора и изворима текста „не може рећи ништа конкретно” (Rodgers, 2002, 159–175). Аутор Барбара Коутаве-Деливориа у чланку који се појавио истовремено сматра да датирање и идентификација појединих врста биљака које се налазе у књизи 11 доказује да је овај текст анонимног редактора био у рукама цара Константина VII, поткрепљујући тако хипотезу његовог директног укључивања у припрему *Геопонике*. То значи да се цар није само ограничио тиме да даје само једноставну инспирацију већ је активно учествовао у изради ове енциклопедије (Koutava-Delivoria, 2002, стр. 365–380). Само на основу ова два става може се приметити колико је велико спорење око порекла аутора и извора из којих је настала *Геопоника*.

Текст у суштини представља измењену верзију грчког текста Виндонија Анатолија из Бејрута који је настао у IV веку нове ере. Текст је носио наслов „Synagoge georgikon eritedeumatou” (Збирка из пољопривредне праксе). Анатолије вероватно може бити препознат као познати правник из IV века који је био префект Илирика и пријатеља Либаниуса. Његов рад је заснован на ранијим радовима аутора као што су Колумела (Columella) и Плиније Старији (Gaius Plinius Secundus). Ови аутори узимали су радове неких још ранијих аутора. Пре свега мислимо на расправу Картажанина Мага (чије је дело преведено на латински језик у II п. н. е. по налогу римског Сената). Овај текст је у VII веку адаптирао Касијан Бас (Cassianus Bassus Scholasticus). Дело је носило наслов „Peri georgias eklogai” (Одабрана питања о ратарству), и опстало је само на арапском језику, у нешто измењеном облику (Bravo, 2002, стр. 155–158).

Анатолијев текст Синагоге имао је несумњив значај јер је превођен директно или преко Касијана Баса, на сиријски и пахлави (персијски) језик, а потом је преведен, као што смо већ написали, на арапски језик. Постоји неколико арапских верзија превода овог текста. Текст је преведен и на јерменски језик. Патријарх Фотије је имао приступ грчком тексту у касном IX веку. Тврдио је да га је користио у практичне сврхе на свом имању. Данас је само пола странице текста који је патријарх Фотије користио остало сачувано (Littlewood, 2012).

Текст *Геопонике* био је главни извор информација везаних за пољопривреду који се користио на истоку, баш као што је то био латински приручник Паладија из V века на западу све до уједињења ова два извора у дело Петра Кресенција (Pietro de' Crescenzi) из XIV века „Liber ruralium commodorum” (Gaulin, 1984, стр. 102–110).

Енциклопедија представља компилацију информација о пољопривреди које су настале у грчком и римском свету кроз разна

искуства која су стечена експериментисањем, са стављањем нагласка на добру праксу, али са истакнутом свести о естетици, као што је расправа о изградњи и уређењу природне околине око села. Многе тачке које се налазе у овом тексту ипак су више маштовите него реалне и у пракси представљају више резултат размишљања која се граниче са нестварношћу, као што је, на пример, рецепт који ствара неплодна стабла плодним, спречавајући на тај начин да их посеку, стварање хибрида калемљењем дуда на белој тополи, производњу белих бобица или стављање посебних ознака на воће које настају гравирањем на семену из којих се стабло узгаја.

Списак аутора чији су цитати наведени у *Геопоници* прилично је велики. Порекло аутора је разнолико. Углавном су заступљени Грци, а за њима следе Римљани. У *Геопоници* се налазе наводи и Персијанца Зороастера. Ако посматрамо ауторе римског порекла, можемо уочити да су поименце заступљени Варон, који се може сматрати за аграрног мислиоца, и Вергилије, који је песник (Rodgers, 2011). Поред њих, јављају се и цитати других римских аутора попут Апулеја (Rodgers, 1978).

У целини посматрано, текстове старијих аутора који су римског порекла преузимали су млађи аутори који су такође били римског порекла. У овом смислу разликујемо два правца преузимања текстова. Први правац започиње са преузимањем текстова од аутора који нису Римљани, као што су Маго из Картагине и Грк Псеудо Демокрит. Ова два аутора су стварала од III до I века пре нове ере. Њихово дело је преузео Плиније Старији у I веку нове ере. Плиније Старији је преузимао и дело које је написао Варон. Од њега су текстове о пољопривреди преписивали и донекле разрађивали Квинтилије, Апулеј и Аполоније. Сви они су стварали у II веку. Другу грану започиње Колумела, који је стварао у II веку. Његов рад директно преузима Гаригилије Мартијалис у III веку. Овај аутор преузима и радове Плинија Старијег и Квинтилија. Африканус, аутор из III века, такође преузима радове Квинтилија и Апулеја, али и радове Гаригилија Мартијалиса, а радове свих ових аутора у IV веку преузима Виндоније Анатолије. Паладије, аутор из V века, преузима радове Виндонија Анатолија, Гаригилија Мартијалиса и Колумеле. На крају, аутори чија су дела послужила као извор за дело Касијана Баса, који је стварао у VI веку, били су Виндоније Анатолије, Паладије и Дидим Млађи. Од ових аутора, редактор *Геопоники* директно је преузимао текстове које је укључио у *Геопонику* (Simonović, Đurić, Kostić, 2015, стр. 15).

*О АУТЕНТИЧНОСТИ ВАРОНОВИХ ТЕКСТОВА
КОЈИ СЕ НАЛАЗЕ У ГЕОПОНИЦИ*

У *Геопоници* се налази петнаест глава уз које је додато Вароново име. То значи да је редактор *Геопоники* ауторство за ове главе приписао Варону. Тематика глава уско је повезана. Десет глава посвећено је земљорадњи, две животињама, две прављењу напитака и једна прављењу мелема. Највећи део ових или сличних текстова може се наћи и код других римских аутора попут Катона, Колумеле, Плинија Старијег и Паладија. Као што можемо да видимо у табели, ови аутори били су једни другима извор за писање дела.

Поређење изворног Вароновог дела *О пољопривреди* са текстом који је написан под Вароновим именом у *Геопоници* извршили смо из следећих дела:

- Cato, Varro, (1934). *On Agriculture*, Translated by W. D. Hooper and Harrison Boyd Ash, Loeb Classical Library 283.
- Dalby, A., Bassus, C., & Constantine, V. I. I. (2011). *Geoponika: Farm Work: a Modern Translation of the Roman and Byzantine Farming Handbook*. Prospect Books.
- Липшиц Е. Э., (1960). *Геопоники: Византийская сельскохозяйственная энциклопедия X Века, Введение перевод с греческого и комментарий*, Издательство Академии наук СССР, Москва–Ленинград.

У табели дајемо тачке из Вароновог дела *О пољопривреди* упоредо са главама и тачкама из *Геопоники* којима је анонимни редактор приписао Вароново ауторство.

Тачке из Вароновог дела <i>О пољопривреди</i>	Главе у <i>Геопоници</i> које се приписују Варону
<p>Тачка 2, 3, 4, 5 – Књига 1.28. Варон, <i>О пољопривреди</i></p> <p>Први дан пролећа почиње (када је сунце) у Водолији, лето почиње када је у Бику, јесен почиње када је у Лаву, зима почиње када је у Шкорпији. Како је двадесет трећи дан сваког од ова четири знака први дан годишњег доба, то чини да пролеће има 91 дан, лето 94, јесен 91, зима 89, како смо избројали, чини се да се смањују према званичном календару који је сада на снази, и који је фиксирао почетак пролећа на 7. фебруар, лета на 9. маја, јесени на 11. август, зиме на 10. новембар.</p>	<p>Књига 1. ГЛАВА 1.</p> <p>2. Већина, а пре свих Варон Римски, сматра почетком пролећа оно време када обично почиње да дува зефир (влажни поветарац), а то се дешава на седам дана до фебруарских ида, када се сунце налази у знаку Водолије, пролазећи три или пет њених делова, то јест налази се у Зодијаку три или пет дана. Крај пролећа долази за мајске ноне. 3. Лето почиње за осам дана до мајских ида, када се сунце налази у знаку Бика. Крај лета долази на седам дана до августовских ида. 4. Јесен почиње на шест дана до августовских ида када се сунце налази у знаку Лава. Крај јесени долази на пет дана до новембарских</p>

	ида. 5. Зима почиње за четири дана до новембарских ида када се сунце налази у знаку Шкорпије. Крај зиме долази осмог дана до фебруарских ида.
<p>Тачка 1 и 2 – Књига 1.17. Варон, <i>О пољопривреди</i></p> <p>Сву пољопривредну производњу обављају мушкарци који су робови, или слободни људи, или и једно и друго; слободни људи, су они који обрађује земљу за себе, уз помоћ својих породица, јер су многи сиромашни; или су наполичари. Када се обављају тежи пољопривредни послови, као што су бербa или косидба, које тражи ангажовање слободних људи; и оних које наш народ зове <i>обаерару</i>, и међу којима има много њих из Азије, Египта и Илтика.</p> <p>У Вароном оригиналном тексту о тачкама 3, 4, 5 и 6 не постоје записи. Записе на ову тему налазимо код других аутора.</p> <p>Тачка 3 – 18.179. Плиније Старији, <i>Природна историја</i> и 1.9.3. Колумела, <i>О пољопривреди</i>.</p> <p>Тачка 4 – 1.9.4. Колумела, <i>О пољопривреди</i>.</p> <p>Тачка 5 – 1.9.2. Колумела, <i>О пољопривреди</i>.</p>	<p>Књига 2. ГЛАВА 2. О томе, да су за земљорадничке послове нарочито погодни младићи; за сваку врсту посла треба бирати раднике одговарајуће грађе и за сваки посао одредити одговарајућег човека. [Из] Варона</p> <p>1. Сваки узраст је погодан за пољске радове на свој начин. 2. Захваљујући свом узрасту, овде су веома погодни младићи које од детињства уче раду: они помажу одраслима, брижљиво прате сваки посао, они се могу лако савијати – чупати пиревину и кидати лишће. Кроз рад и под брижљивим надзором старијих они пре свега проучавају природу своје земље. 3. Орач мора бити крупан човек: он мора снажно да притисне ручицу и свом тежином да се наслони на раоник како бразда не би била плитка. И ударце који пљуште одозго волови више осећају. 4. Они који раде у винограду не морају бити високи, већ ниског раста. Такав радник, гајећи лозу и радећи ниско на земљи, ради без потешкоћа: он не треба никуда да се пење. 5. Сматрамо да воловође морају бити снажни и високи, а не ниски, и морају имати груб глас, зато што волови могу проћи испред и сакрити се од човека ниског раста. Воловођа мора да води рачуна о томе да и на даљину његов груб узвик треба да преплаши волове. 6. Козари морају бити окретни и брзи како би могли да прате трчање коза.</p>
<p>У Вароном оригиналном тексту ова глава не постоји.</p> <p>На ову тему писали су други аутори попут Колумеле и Плинија Старијег.</p> <p>Тачка 1 – 2.4. Колумела, <i>О пољопривреди</i></p>	<p>Књига 2. ГЛАВА 23. У које време треба обрађивати коју земљу. [Из] Варона</p> <p>1. Не обрађује се сва земља исто. Збијена земља, у којој има много корења, зарасла у жбуње, копа се дубоко за време јаке суше. 2. Земља тада постаје растресита, а сунце спаљује</p>

<p>и 1.42. Паладије, <i>Рад из пољо-привреде</i>.</p>	<p>коренје тако да се не може примити од снаге сунчевих зрака. 3. Плодну земљу, тврду и тешку такође је корисно окопавати баш када је суша. 4. Посно земљиште под зрацима сунца гори и претвара се у прашину: сва масноћа која се у њему налази гори и нестаје. 5. Зато такву земљу треба обрађивати око јесене равнодневице, и то не мотикама, нити лопатама, већ плугом, и, пооравши је, одмах је ђубрити. 6. Таквој земљи посебно помаже ђубрење. У Арабији, међутим, избегавају да подижу посно земљиште: оно нема много снаге и приликом преоравања она губи влагу коју има. 7. Они који су у такозваном Гордату сејали јечам на непоораној земљи добили су добар род зато што тамо пада много кише. 8. Јаркоцрвену земљу, црвену, песковиту, црну, белу, суву, лаку, белу глину и брдовиту обрађуј исто као и плодну земљу, током зиме. 9. Слану земљу почетком зиме после кише подигни малим плуговима, поспи плевом, најбоље од махунарки: ова плева је најбоља; за њом су јечмена и пшенична. 10. Трулећи, она слану земљу чини погодном за сетву и слатком и она више не прима, као обично, слану влагу из ваздуха. 11. Затим, оставивши је читаву годину да се одмори, на јесен је нађубри крављим или коњским ђубривом, зато што је у њему више слаткоће. Затим посеј јечам и махунарке које немају дубок корен. 12. Места брдовита, хладна, веома сеновита и окренута северу обрађуј лети, по врућини, исто као и плодну земљу коју је, како смо већ рекли, најбоље окопавати мотикама. 13. Ако обрада мотикама није могућа зато што је земље много, онда се она може поорати и лети. Орање треба почети увече и орати читаву ноћ, до изласка сунца како би се очували влага и масноћа, заклоњени грумењем, а и да волови не страдају од врелине и да би им било лакше да раде, пошто је земља после ноћног</p>
<p>Тачке од 2, до 14 нисмо нашли ни код Колумеле ни код Паладија.</p>	

	рада донекле мекша. 14. Приликом орања треба упрегнути не два, већ четири вола, правећи тако такозвану дуплу запрегу. Приликом другог или трећег орања треба користити теже ранике како би они дубоко орали масну земљу, преврћући њено грумење.
<p>Тачка 1 и 2 – Књига 1.16.4. Варон, <i>О пољопривреди</i>.</p> <p>...Овај део свог великог имања богати власници неће да повере својим људима; и ако су градови и села далеко од имања, они се снабдевају од ковача и других неопходних занатлија да би их задржали у месту, тако да њихови људи на имању не морају да напусте свој рад и дневни одмор сваког радног дана. На овај начин они чине имања профитабилним јер својим присуством обављају задате дужности...</p> <p>Тачка 3 се не наводи у оригиналном Вароном тексту.</p> <p>О овој тематици писали су и: 1.3.3. и 11.1.23. Колумела, <i>О пољопривреди</i>. 1.6. Паладије, <i>Рад из пољопривреде</i>.</p>	<p>Књига 2. ГЛАВА 49. О томе да у насељима или у близини треба имати коваче, тесаре и грнчаре. [Из] Варон</p> <p>1. Земљорадницима није zgodно да иду у градове ради израде оруђа. Стална потреба за оруђем омета такве одласке, а и често посећивање градова чини да се радник олењи. 2. Зато је потребно да на самим имањима или у близини имају коваче и тесаре. 3. Најважније је да имају грнчаре зато што у свакој земљи могу пронаћи грнчарску глину: или на површини, или у дубини, или у скривеним угловима насеља може се пронаћи глина погодна за израду грнчарских производа.</p>
<p>Тачка 1 – Књига 1.36. Варон, <i>О пољопривреди</i>.</p> <p>Орезивање винограда и воћњака. Када рад не може бити изведен на земљишту, кућни послови би требало да буду завршени онда у рано зимско јутро.</p> <p>О тачки 2 пише Катон који је старији аутор од Варона. – 17.1. и 37.4. Катон, <i>О пољопривреди</i>.</p> <p>Тачке 2, 3, 4, 5, 6 и 7 нисмо нашли у Вароном делу.</p>	<p>Књига 3. ГЛАВА 1. Дневник и које радове треба обављати ког месеца. [Из] Варона и Квинтилија. У месецу јануару</p> <p>1. У јануару треба обавити резање винове лозе која се обавија око дрвећа, и то у раним или касним вечерњим часовима. 2. Истог месеца треба сећи дрва за градњу и за израду дрвених предмета, али када је пун месец, јер од месечеве светлости дрво постаје мекше. Дрвеће исечено у наведено време не трули. 3. Истог месеца треба нађубрити воће, али тако да ђубриво не додирује њихов корен. 4. Истог месеца ћеш калемити дрвеће које прво цвета, на пример шљиве, брескве [4], бадем и вишње. 5. Истог месеца треба обавити резање винове лозе која пузи по земљи, и то веома</p>

<p>О тачки 7 пише Колумела у свом делу. 11.2.80. Колумела, <i>О пољопривреди</i>.</p> <p>Тачка 8 – Књига 2.1.17. Варон, О пољопривреди. ...и да се вучијим бобом хране волови, а луцерком и детелином краве музаре...</p> <p>О тачки 8. Пише и Колумела у свом делу 7.3.19. Колумела, <i>О пољопривреди</i>.</p> <p>Тачка 9 – Књига 1.36. Варон, О пољопривреди. У осмом периоду, између зимске краткодневнице и почетка западног ветра, треба обавити ове операције: Било која вода у земљи са зрнима треба да се исуши, али ако постоји суша и земља је трошна, издрљати је.</p> <p>Тачку 10 нисмо нашли у Вароновом тексту.</p>	<p>оштрим ножевима користећи за то ведре дане и сате. 6. Винову лозу и остало дрвеће треба садити почев од јануарских ида и све док то дозвољавају локални услови. 7. У овом месецу не треба вршити сетву зато што је земља влажна и тешка, испарава и личи на лоше рашчешљану вуну. 8. Треба нађубрити луцерну и одрезати китис док је зелен. 9. Брда са сувом земљом, лаком и белом, посути и песковиту земљу на којој расту копров и жбунаста трава треба, уколико није узорана у октобру, сада, пре ђубрења изорати кратким плуговима и одмах затим ђубрити. 10. Слану земљу треба узорати малим плуговима и посути плевом од махунарки, а ако ње нема, онда пшеничном или јечменом.</p>
<p>О овој тематици нема ничег написаног код Варона.</p>	<p>Књига 5. ГЛАВА 41. О лози на којој грозђе трули. [Из] Варона 1. Постоје лозе на којима први род, не стигавши да порасте и сазри, трули. Такву лозу излечићеш соком или лишћем тушца. 2. Други додају тушцу јечмено брашно и мажу стабло доле. Други соком тушца мажу грозд до половине. Неки на корен спајају четири бокала старог пепела или песка.</p>
<p>О овој тематици нема ничег написаног код Варона.</p>	<p>Књига 5. ГЛАВА 42. О лози оштећеној мотиком. [Из] Варона 1. Ако је лоза оштећена мотиком или нечим другим и рана се налази под земљом, онда намажи рану најситнијом прашином, додавши у њу козије или овчије ђубриво, а затим вежи. Затим око лозе оплеви и води рачуна о њој. 2. Ако је оштећен корен, затрпај га ситном прашином са нежним ђубривом; чешће плеви око лозе, померајући гране, али не савијајући их; не ради ништа на силу.</p>

<p>О овој тематици нема ничег написаног код Варона.</p>	<p>Књига 6. ГЛАВА 9. О премазивању бокала. [Из] Варона 1. После премазивања смолом, мало пре него што сипају ширу, неки премазују бокале. Неки премазују само отвор, други и поклопац. 2. Премаз се састоји од смоле прокуване у врелој морској води. Други узимају сунђер и премазују отвор течном смолом и расолом сипаним у кувану смолу. Неки премазују само поклопце талогом од маслиновог уља.</p>
<p>Ова глава је идентификована као да је написао Варон, али у његовом делу <i>О пољопривреди</i> нисмо успели да нађемо ниједан сличан текст.</p> <p>О овој тематици писао је Паладије: 11.14.10. Паладије, <i>Рад из пољопривреде</i>.</p>	<p>Књига 7. ГЛАВА 21. Како бело вино учинити црвеним и црвено белим. [Из] Варона 1. Сипај осам драхми неочишћене соли у десет котила црвеног вина. То ће учинити и сурутка када се сипа у вино. Ако се сипа пепео од грана беле винове лозе, вино се промеша и остави да мирује четрдесет дана, вино ће постати бело. 2. Бело вино ће постати црвено ако се у њега сипа пепео од црне винове лозе.</p>
<p>О овој тематици нема ничег написаног код Варона.</p>	<p>Књига 8. Глава 33. Припрема различитих типова сирћета и како направити од сирћета вино. [Из] Варона. Узмите корен цвекле, ставите га у вино, три сата касније имаћете сирће. Ако желите, можете га вратити у вино, додајући корен купуса. 8.33. Варон, <i>Геопоника</i>.</p>
<p>У Вароном оригиналном тексту ова глава не постоји. Штавише, Варон у својим текстовима нигде не спомиње брескве.</p> <p>О овој теми писао је Колумела. 12.17. Колумела, <i>О пољопривреди</i>.</p>	<p>Књига 8. ГЛАВА 34. Како припремити сирће без вина. [Из] Варона. 1. Ставите у земљани лонац меке брескве, додајте печени јечам и оставите их да одстоје (...) дана, онда процедите течност и можете да је користите. 2. Такође можете правити сирће без вина на следећи начин: ставите у земљани лонац свеже смокве, печени јечам и лимунову кору. Повремено промешати енергично садржај у лонцу и када се све закисне</p>

² Број недостаје у оригиналном тексту.

	(ферментише), процедите течност и можете да је користите. 3. Направите сирће без вина на следећи начин. Кувајте заједно гипс и морску воду, додајте речну воду, оцедите и користите.
<p>О овој тематици нема ничег написаног код Варона.</p> <p>О овој теми је писао Сотин. 9.9.5–10. Сотин, <i>Геопоника</i>.</p>	<p>Књига 9. ГЛАВА 13. Орезивање маслине. [Из] Варона.</p> <p>Маслине треба орезивати након што се оберу плодови. Немојте мислити да ћете уклањањем одређених грана смањити следећу жетву. Имаћете много више плодова из нових изданака.</p>
<p>Иако на почетку ове главе пише Вароново име, тешко је закључити да ли је Варон стварни аутор. Међутим, у његовом раду могу се наћи расути слични текстови, посебно они који се односе на винову лозу.</p> <p>О овој теми писали су:</p> <p>Тачка 3 – 5.6.9. Колумела, <i>О пољопривреди</i>. и 1.6.9. Паладије, <i>Рад из пољопривреде</i>.</p> <p>Тачка 5 – 2.21.3. Квинтилије, <i>Геопоника</i>.</p>	<p>Књига 10. ГЛАВА 81. Нега садница. [Из] Варон</p> <p>1. Саднице чија се садња врши у касну јесен не треба дирати до пролећа. На почетку пролећа треба их четири пута окопати мотиком. 2. Биљке посађене у пролеће треба почети окопавати онда кад видиш да су се примиле. Тако поступај и са пресађеним биљкама. 3. Прву годину саднице треба заливати и вишак са њих скидати рукама, не резати гвожђем. Ако је биљка нежна, онда је то лако урадити. У супротном, боље је све оставити него дотаћи гвожђем још младу садницу, зато што од додира гвожђа биљке обамиру. 4. Око садница треба побити коље како би оне имале ослонац. 5. Плодоносно дрвеће треба ђубрити у јануару и не у самом корену, зато што их ђубриво јако греје.</p>
<p>Варон није био извор за писање ове главе.</p>	<p>Књига 12. ГЛАВА 16. О различитом поврћу и о лечењу помоћу њега. [Из] Варона</p> <p>1. О лечењу сам недавно детаљно писао објашњавајући хексаметре и елигије мудрог Нестора у његовој <i>Стражи вртова</i>. 2. Овде, кад већ помињемо различито поврће, морамо, посебно због користи земљорадника, додати и податке о лечењу поврћем.</p>
<p>Ништа код Варона не налазимо написано на ову тему.</p>	<p>Књига 12. ГЛАВА 39. О артичокама. [Из] Варона</p> <p>1. Сади артичоку у новембру: посађена у то време она даје плодове у пролеће. Ако се посади у пролеће, плодови ће једва стићи да порасту</p>

	<p>следеће године и сама биљка ће бити кржљава, а плодови ситни. 2. Узми изданке артичоке који расту на њиховим крупним стабљикама, извади их оштрим ножем из земље, претходно је ископавши окол, и узми заједно са изданцима и део корена. 3. Засади те изданке, поспи старим ђубривом, лети заливај све време. Тада ћеш имати нежне и једре артичоке. 4. Артичоке ће бити мирисне ако на три дана потопиш њихово семе у сок руже или љиљана, ловора или неке друге мирисне биљке и затим их посадиш. Артичоке неће имати трње ако иступиш оштре крајеве њиховог семена од камен. 5. Неки тврде да, у које год доба године посадиш артичоку, у то доба године она ће дати плодове, и зато је можеш имати целе године. 6. Артичока ће имати укус ловора ако се узме плод ловора, пробуши се, у рупу се стави семе артичоке и тако се посади. 7. Порашће такође без трња ако се узме корен зелене салате, са ње се скине кожица, ситно се насече, у сваки део се стави семе артичоке и тако се посади. 8. Корен артичоке радо једу мишеви који долазе из далека. Затворићемо им пролаз ако корен увијемо у вуну или око артичоке ставимо свињско ђубриво или пепео од смокве јер све то тера мишеве због „антипатије” или смрада. 9. Артичоке ће ти бити слатке ако њихово семе потопиш у млеко са медом и, осушивши га, посадиш.</p>
<p>Тачка 1 – Књига 3.6. Варон, <i>О пољопривреди</i>. Варон у свом делу у трећој књизи пише детаљно о пауновима.</p> <p>Тачка 2 – Књига 3.9.20–21. Варон, <i>О пољопривреди</i>. Код ових кока перје се ишчупа из крила и репа, а оне се тове јечменим куглицама направљеним од брашна, понекад је брашно помешано са коповом, или са семеном лана које је</p>	<p>Књига 14. ГЛАВА 19. О фазанима, нумидским птицама, јаребицама и тетребима. [Из] Варона</p> <p>1. И ове птице треба хранити на исти начин као што је описано за паунове. 2. Оне се тове затворене. Првог дана оне не једу. Следеће мора да им се да мед са водом или вино, а као храна – тесто од брашна јечма помешано са водом. Треба да им се дају мале количине порција хране. Сваком од њих се појединачно даје</p>

<p>било натопљено у свежој води... Неки узгајивачи за тов користе и пшенични хлеб који је омекшао у води помешаној са мирисним вином...</p> <p>Варон у свом делу пише и о бисеркама (нумидијска птица) 3.9.1–18 и о јаребицама 3.11.4.</p>	<p>храна, и то део по део; потом се скува самлевени пасуљ, јечам у зрну, просо и ланено семе, и све то се помеша заједно са брашном које је направљено од сировог јечма; додаје се маслиново уље, од ове смесе се прави хлеб, који им се даје да га једу до ситости. 3. Нека им се даје пет-шест дана пискавица³, ако желите да ослободите птице од жучи и очистите их. Оне се углавном тове 60 дана. 4. Пилиће третирати истим горенаведеним средствима.</p>
<p>Тачка 1 – Књига 2.5.13. Варон, О пољопривреди.</p> <p>Краве не треба да се паре ако имају мање од две године, оне могу да се паре када су старе три године, а најбоље би било када имају четири године.</p> <p>Тачке 2, 3 и 4 нисмо нашли у Вароновом делу.</p> <p>О тачки 3 писао је Колумела. – 6.24.2. Колумела, <i>О пољопривреди</i>.</p> <p>О тачки 4 писао је Паладије – 4.11.6. Паладије, <i>Рад из пољопривреде</i>.</p>	<p>Књига 17. ГЛАВА 10. Од које године говеда морају бити спречена да се паре. [Из] Варона</p> <p>1. Они не би требало да се паре пре друге године, тако да они могу да се паре у својој трећој години – али у четвртој години је најбоље то урадити. 2. Краве се теле највећим делом до њихове десете године. Бикови после три године достигну своју пуну снагу. 3. Време за парење истих животиња почиње од изласка дelfина, то јест од почетка јуна и траје четрдесет дана. Стелна крава носи телад десет месеци. 4. Животиње које су јалове, слабе и старе треба уклонити из стада. Брига за непродуктивне животиње не доноси профит.</p>
<p>Тачка 1 – Књига 2.9.3–4. Варон, О пољопривреди.</p> <p>На првом месту, они би требало да буду набављени у одговарајућој години живота, немају никакву вредност за чување или за себе или за овце штенци и пси који су стари, они понекад падну као плен дивљих звери.</p> <p>Они треба да буду лепо у лицу, добре величине, са очима или црнкастим или жућкастим, симетричних ноздрва, усана црнкастих или црвенкастих, а горња усна да није поди-</p>	<p>Књига 19. ГЛАВА 1. О псима. [Из] Варона</p> <p>1. Ми ћемо изабрати племените псе као чуваре нашег стада. Та врста није непозната: велики у телу, јаки и упорни, високо мотивисани, са гласним, дубоким тоналитетом и застрашујућим изгледом. Ако ико приступи, они не нападају лудо и без потребе, али знају када да се на дисциплинован начин укључе у акцију, и на тај начин се ефикасније и јаче носе са нападачем. 2. Потребно је зашти-</p>

³ Грчко семе или пискавица је један од најраније коришћених зачина, али и не само то. У античка времена у доба старог Египта, Грчке и Рима, грчко семе је коришћено и као лековито средство. Ова биљка је добар диуретик и стимулише органе за варење.

<p>гнута превисоко нити спуштена пре-ниско... велике главе, великих очију и ушију, дебелих рамена и врата...</p>	<p>тити ове псе чуваре, стављајући им огрлицу око коже врата, оивичену гвозденим шилцима који ће заштити њихово грло и цео гркљан.</p>
<p>Тачка 2 – Књига 2.9.15. Варон, <i>О пољопривреди</i>.</p>	<p>3. Чињеница је да ако дивља животиња зграби пса, на том месту ће је убити. Ако дивља животиња уједе пса на било ком другом месту, једини узрок биће рањавање.</p>
<p>Да би их заштитили од рањавања од дивљих звери, њима се стављају огрлице тзв. мелиум, то је каиш који се ставља око врата, направљен је од дебеле коже са ексерима којима се испод главе поставља ушивен комад меке коже како би се спречило да тврдо гвожђе повреди врат.</p>	<p>4. Потребно је узети мужјаке и женке исте старости и исте расе. Уверите се да ти пси који се паре нису од исте мајке.</p>
<p>Тачке 3, 4 и 5 нисмо нашли у Вароновом делу.</p>	<p>5. Кујама које су носеће треба давати јечмени хлеб, а не пшенични, јер је јечмени хлеб храњивији и најбољи је за раст. 6. Са овим хлебом дајте и овчеће кости, без меса, које сте пре тога прокували и направили супу (срж из кости ће се измешати и направиће супу маснијом): Изломите хлеб на мале комаде и сипајте супу преко њега, а затим све уситните и храните кују тиме.</p>
<p>Тачка 6 – Књига 2.9.10. Варон, <i>О пољопривреди</i>.</p>	<p>7. Када кује доје, за храну им је најбоље давати брашно од јечма помешано са крављим или козијим млеком и (са супом) од куваних овчијих костију као што је описано. Нека имају воду да пију.</p>
<p>Такође би требало да их храните јечменим хлебом, али не без потапања у млеко; када навикну да једу ту врсту хране неће излазити из стада. Они се такође хране супом од костију, па чак и сломљеним костима.</p>	<p>8. Новорођену штенад треба дохрањивати, јер немају довољно мајчиног млека. Треба им давати хлеб, натопљену крављим млеком или чорбу од костију.</p>
<p>О тачкама 1 и 6 је писао Колумела. 7.12.2–7 и 7.12.10. Колумела, <i>О пољопривреди</i>.</p>	<p>9. Треба да им се дају кости да би они себи јачали и оштрили зубе.</p>
<p>Тачке 7, 8 и 9 нисмо нашли у Вароновом делу.</p>	

Варон је у самом тексту *Геопоники* четири пута цитиран. Цитати се налазе на самом почетку у књизи 1 у глави 1 у тачкама од 2 до 5. Цитирани текст гласи: „2. Већина, а пре свих Варон Римски, сматра почетком пролећа оно време када обично почиње да дува зефир (влажни поветарац), а то се дешава на седам дана до фебруарских ида, када се сунце налази у знаку Водолије, пролазећи три или пет њених делова, то јест налази се у Зодијаку три или пет дана. Крај пролећа долази за мајске ноне. 3. Лето почиње за осам дана до мајских ида, када се сунце налази у знаку Бика. Крај лета долази на седам дана до августовских ида. 4. Јесен почиње на шест дана до августовских ида, када се сунце налази у знаку Лава. Крај јесени долази на пет дана до новембарских ида. 5. Зима почиње за четири дана до новембарских ида када се сунце налази у знаку

Шкорпије. Крај зиме долази осмог дана до фебруарских ида.” У Вароном изворном делу *О пољопривреди* у књизи 1.28 текст је исти са мањим разликама. На пример, 8. мај у *Геопоници* је 9. мај код Варона, 7. август у *Геопоници* је 11. август код Варона. Начин цитирања је довољан да покаже да Варон није био директни извор за прерађивача *Геопонике*.

Посматрајући текст који се приписује Варону, уочавамо једну важну чињеницу да, упркос жељи редактора да даје порекло одређеним тачкама и одакле су оне преузете, у тексту не постоји доследност за овакав поступак. Наиме, постоји неколико тачака за које се наводи да су преузете од Варона, а не налазимо их у оригиналном Вароном делу *О пољопривреди*. Такав случај имамо код следећих књига и глава у *Геопоници*: књига 2, глава 23, књига 5, глава 41, књига 5, глава 42, књига 6, глава 9, књига 8, глава 33, књига 8, глава 34, књига 9, глава 13, књига 10, глава 81, књига 12, глава 16 и књига 12, глава 39.

У једном броју књига и глава из *Геопонике* имамо само делимично преузете и прилагођене Варонове текстове. Таква књига је књига 2, глава 2 *Геопонике*. У овој књизи се налазе две тачке које имају извесну сличност са Вароном текстом. О тачкама 3, 4, 5 и 6 са друге стране не постоје записи код Варона. Записе на ову тему налазимо код других римских аутора. Тачка 3 – 18.179. Плиније Старији, Природна историја. и 1.9.3. Колумела, *О пољопривреди*. Тачка 4 – 1.9.4. Колумела, *О пољопривреди* и тачка 5 – 1.9.2. Колумела, *О пољопривреди*.

Књига 2, глава 49. У овој књизи се налазе две тачке које имају извесну сличност са Вароном текстом. Тачка 3 се не наводи у оригиналном Вароном тексту.

Књига 3, глава 1. У овој књизи се налазе три тачке, и то 1, 8 и 9 које имају сличност са Вароном текстом. Тачке 2, 3, 4, 5, 6, 7 и 10 нисмо нашли у Вароном делу. О тачки 2 пише Катон, који је старији аутор од Варона – 17.1. и 37.4. Катон, *О пољопривреди*. О тачки 7 пише Колумела у свом делу 11.2.80. Колумела, *О пољопривреди*.

Књига 17, глава 10. У овој књизи налазимо сличан текст само у првој тачки. Тачке 2, 3 и 4 нисмо нашли у Вароном делу. О тачки 3 писао је Колумела – 6.24.2. Колумела, *О пољопривреди*. О тачки 4 писао је Паладије – 4.11.6. Паладије, *Рад из пољопривреде*.

Књига 19, глава 1. Варон, *О пољопривреди*. У овој књизи се налазе три тачке које су сличне са Вароном текстом. То су тачке 1, 2 и 6. Тачке 3, 4, 5, 7, 8 и 9 нисмо нашли у Вароном делу. Текстови у овим књигама и главама *Геопонике* нису директно цитирани. Делују више као препричани Варонови текстови, односно ови текстови изгледају као да су преузети посредно од других аутора.

Посматрањем ова два текста упоредо уочавамо да не можемо са сигурношћу тврдити да ли су Варонови текстови који се налазе у *Геопоници* преузети са грчког или латинског језика који је био Вароново матерњи језик. Роџерс сматра да Варонове оригиналне текстове, али и радове других аутора који се налазе у *Геопоници* каснији компилатори попут Касијана Баса (Bassus, Mikolajczyk, 2012, стр. 35) и Анатолија (Rodgers, 1978, стр. 202–203) нису користили директно, већ посредно преко грчког текста, односно имали су на располагању као извор не само расправу *О пољопривреди* већ и неке друге Варонове радове који су за нас данас изгубљени. Такав је вероватно био рад Паралегема који је написао Квинтилије, а био је инспирација редактору *Геопонике* да у своје дело укључи једну књигу 3.1. (Lehoux, 2007, стр. 212).

Желимо да напоменемо да према Липшицовој цео стил на коме је написана *Геопоника* указује на то да је у питању грчки језик који се користио у десетом веку. Према њеном мишљењу, карактеристике стила писања других аутора који су савременици редактора *Геопонике* указују на чињеницу да су и они користили више старијих текстова о астролошким расправама. Ти аутори били су пре свега византијски научници из IX века (Липшиц, 1960). Ту је на првом месту био Лав Математичар (Lučić, 1998), потом следи патријарх Нићифор (Nicerphorus, Mango, 1990) и на крају историчар Теофан (Turtledove, 1982, стр. 90).

ЗАКЉУЧАК

Посматрањем Варононих текстова који су објављени у *Геопоници* можемо да приметимо неколико чињеница. Прво, намеће нам се помисао да приређивач *Геопонике* није користио оригинални Вароново рад, већ је користио његов рад посредно. То закључујемо на основу тога што се у самој *Геопоници* налази мало директних цитата. Друго, неке од глава које је приређивач приписао Варону нису настале као његов рад. Сам текст глава *Геопонике* који се приписује Варону подсећа на текстове које налазимо код других римских агро-економских мислилаца (Катона, Варона, Колумеле и Паладија). И на крају, под три мислимо да ове тачке изузев само ретких случајева нису највероватније директно преузете, већ су преузете посредно из других грчких збирки. Приликом преузимања ових текстова редактор се поставља веома слободно и вршио је извесне промене изворног текста. Поред тога, мишљења смо да су приликом превођења књига и поглавља и одређивања ауторства могле да се појаве грешке у преписивању текстова. Кроз цео текст који је приписан Варону провејава мисао да редактор приликом приписивања текстова Варону није имао никакав стандард и никакав јасан критеријум за то. Од-

ређивање Варона као аутора текстова од стране редактора у великој већини глава није коректно и доследно наведено. Тамо где је писано Вароново име на почетку поглавља у доста случајева писано је произвољно и на основу слободног мишљења редактора. Оно што можемо са сигурношћу да кажемо јесте то да је тешко прецизно одредити које је тачке стварно написао Варон. Не искључујемо ни могућност да су неке тачке преузете из неког другог дела и да су приписане Варону.

Вароново дело *О пољопривреди* и поред малог броја директних цитата несумњиво је остварило утицај на редактора *Геопонике*. Редактор је читајући друге ауторе сазнао за Варона и његово дело. Управо сазнање о Варону и његовом делу, посредно од стране других аутора, убедило је редактора у значај Варона и његовог дела за агроекономску науку. Можда се и ту крије разлог за приписивање неких глава и тачака Варону. Очигледно је постојала жеља редактора да неким текстовима прида већи значај тако што им је приписивао Вароново ауторство. Као што смо могли да приметимо у нашој анализи која је дата у овом раду – велика већина тих текстова нису били Варонови.

ИЗВОРИ

- Bassus C., Grégoire J.P., Lefort J., (2012). *Géoponiques*, (Vol. 38). ACHCByz.
- Bassus K., Mikolajczyk I., (2012). *Geoponika Bizantynska Encyklopedia Rolnicza*, Wydawnictwo Naukowe, Uniwersytetu Mikola Kopernika, Torun.
- Cato, Varo, (1934). *On Agriculture*, Translated by W. D. Hooper and Harrison Boyd Ash, Loeb Classical Library 283.
- Columella, (1941, 1954, 1955). *On Agriculture, Volume I- III, Books 1-4, 5-9, 10-12.*, Translated by Harrison Boyd Ash and Edward H. Heffner, Loeb Classical Library 361, 407, 408.
- Pliny, (1950). *Natural History, Volume V: Books 17–19*, Translated by H. Rackham Loeb, Classical Library 371.
- Dalby, A., Bassus, C., & Constantine, V. I. I. (2011). *Geoponika: Farm Work: a Modern Translation of the Roman and Byzantine Farming Handbook*. Prospect Books.
- Fitch, John G. (2013). *Palladius, The Work of Farming*. Prospect Books.
- Липшиц Е. Э., (1960). *Геопоники: Византийская сельскохозяйственная энциклопедия X Века, Введение перевод с греческого и комментарий*, Издательство Академии наук СССР, Москва—Ленинград.
- Nicephorus, S., & Mango, C. A. (1990). *Short history* (Vol. 13). Dumbarton Oaks.
- Turtledove, H. (1982). *The Chronicle of Theophanes: Anni Mundi 6095-6305 (AD 602-813)*. University of Pennsylvania Press, 90.

ЛИТЕРАТУРА

- Amato E., (2006). Costantino Porfirogenito ha realmente contribuito alla redazione dei *Geoponica*? GFA. *Göttinger Forum für Altertumswissenschaft*, 9(9), 1–6.
- Bravo, J. M. C. (2002). La Filaha yunaniyya et les traites agricoles arabo-andalous. *Arabic Sciences and Philosophy*, 12(1), 155–178.

- Buhvald V., Hoveg A., Princ O., (2003). *Pisci filozofi i teolozi antike i srednjeg veka*, Dereta, Beograd.
- Carrara, A. A. (2006). Geoponica and Nabatean Agriculture: A new approach into their sources and authorship. *Arabic sciences and philosophy*, 16(01), 103–132.
- Crescenzi P., (1486). *Liber Ruralium Commodorum*. Pr. Georg Husner, Strassburg.
- Gaulin, J. L. (1984). Sur le vin au Moyen Âge. Pietro de'Crescenzi lecteur et utilisateur des Géoponiques traduites par Burgundio de Pise. *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Moyen-Age, Temps modernes*, 96(1), 95–127.
- Lindberg D. (2007). *The Beginnings of Western Science*. Chicago: University of Chicago Press. p. 137.
- Harrison F. (1918). *Note Upon the Roman Agronomists. Roman Farm Management*. New York: The Macmillan Company. pp. 1–14.
- Lehoux, D. (2007). *Astronomy, weather, and calendars in the ancient world: parapegmata and related texts in classical and Near-Eastern societies*. Cambridge University Press.
- Littlewood, A. R., Maguire, H., & Wolschke-Bulmahn, J. (Eds.). (2002). *Byzantine garden culture*. Dumbarton Oaks., 167.
- Littlewood, A. R. (2012). *Geoponica. The Encyclopedia of Ancient History*, Wiley-Blackwell.
- Lučić, Z., (1998), Vizantijska matematika, *NSJOM*, 29(3), 143.
- Koder, J. (1993). Gemüse in Byzanz. *Die Versorgung Konstantinopels mit Frischgemüse im Lichte der Geoponika*, Wien.
- Koutava-Delivoria, B. (2002). La contribution de constantin porphyrogénète à la composition des Geoponica. *Byzantion*, 72(2), 365–380.
- Rodgers, R. H. (1978). The Apuleius of the “Geoponica”. *California Studies in Classical Antiquity*, Vol. 11, 197-207., 202–203.
- Rodgers, R. (2002). Garden making and garden culture in the Geoponica. *Byzantine garden culture. Washington, DC: Dumbarton Oaks Research Library and Collection*, 159–175.
- Rodgers, R. H. (2011). Varro and Virgil in the Geoponica. *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 19(3), 277–285.
- Rose, H. J. (1933). The folklore of the Geoponica. *Folklore*, 44(1), 57–90.
- Simonović, Z., Đurić, A., & Kostić, A. [2015]. Tarantinos texts that have been preserved in Palladius work ‘Opus Agriculturae’ and Agricultural encyclopedia: Geoponika. *Ekonomika*, 61(4), 11–20.

VARRO’S TEXTS FROM AGRICULTURE IN BYZANTINE ENCYCLOPEDIAS *GEOPONIKA*

Zoran Simonović

Institute of Agricultural Economics, Belgrade, Serbia

Summary

Varro's texts have made a great impact on the economic thought in the agriculture of the Roman Empire and later the Byzantine Empire. Authors such as Columella, Pliny the Elder, Palladius, Vindonius Anatolius, Bas Cassian were those who carried on the ideas and solutions that Varro gave in his works. These authors quoted the ideas expressed in the

text integrally or retold the original solutions. This way they constantly gave new impulse to Varro's work.

Varro's work left an unquestionable impact on the Byzantine encyclopedia of agriculture Geoponika. It is believed that the original Encyclopedia, or Reader or Ekloga was written by Cassian Bas in the sixth century, from whom the anonymous editor from the tenth century took the texts and then dedicated them to the Emperor Constantine VII. For us today, these texts are unfortunately completely lost. Nevertheless, some of the versions of the texts written in the eastern part of the Roman and Byzantine empires are preserved. Texts can be qualified as third class sources. Nevertheless, these texts give us a good chance that we can use to try to determine how the text of an anonymous Byzantine organizer directly depended on the model of writing that was applied in the late Antiquity.

The Encyclopedia is a compilation of information on agriculture that emerged in the Greek and Roman world through various experiences gained by experimenting with the emphasis on good practice, but with highlighted aesthetics awareness, such is the debate on accommodation and arrangement of the surrounding village environment. Many of the guidelines contained herein are, however, more fanciful than real, and in practice are more the result of thinking that is bordering with unreality, such as, for example, a recipe that turns infertile trees into fertile, thus preventing their felling, creating a hybrid by grafting pacifier on white poplars, producing white berries or placing special labels on fruit made by engraving the seed from which the tree grows.

As for Varro, we can say that he was born in Reata (now Rieti) in a family that belonged to the knighthood. He was a student of Roman philologist Lucius Aelius Stilo, and later at the Athens Academy was taught by philosopher Antiochus of Ascalon. In politics, he supported Pompey and reached the position of Praetor, after having performed the duties of a national tribune, quaestors, and curule aedile. After Caesar's victory over Pompey in the civil war he escaped punishment for supporting Pompey because he was twice pardoned by Caesar, once before and the second time after the Battle of Pharsalus.

Among the works he wrote only one writing was preserved in complete - On Agriculture (*De re rustics*). Varro was already 80 years when he wrote it. The writing consists of three books. The first book deals with the village estate itself, buildings and its equipment, and the agricultural year in general. The second book deals with the breeding of cows and sheep. The third book deals with the smaller animals: chickens, fish, bees and etc.

In Geoponika, there are fifteen chapters that were taken from Varro's work "On Agriculture". The theme of the chapter is extremely connected. Ten citations are devoted to agriculture, two to animals, two are about making potions and one about making salves. Most of this identical information can also be found at Cato, Columella, Pliny the Elder and Palladius.

The studying of Varro's texts published in Geoponika made us conclude the following. The idea that the editor of Geoponika did not use Varro's original work but he used his work indirectly is imposed. In Geoponika there are few direct citations. Some chapters the editor attributed to Varro did not emerge as his work. But despite all this, the main thought and ideas Varro exposed in his work "On Agriculture" thanks to Geoponika remained actual more than thousand years later and more or less unchanged.